

SOSYOLOJİK AÇIDAN FUTBOL VE PROFESYONELLİK

Ersin AFACAN**

Hüseyin BAL**

Hayrettin GÜMÜŞDAĞ***

Gökhan ÇOBANOĞLU****

Atıf/©: Afacan, Ersin; Bal, Hüseyin; Gümüşdağ, Hayrettin; Çobanoğlu, Gökhan, (2014). "Sosyolojik Açından Profesyonellik", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 7, Sayı 2, ss. 525-542.

Özet: Araştırmanın amacı, profesyonel Takımlarda oynayan futbolcuların profesyonellik anlayışları ile öğrenim düzeyleri, medeni hali, profesyonellik yaşı ve farklı liglerde futbol oynama durumları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırmaya, Manisa ili profesyonel futbol takımlarında oynayan 18 - 36 yaşları arası değişen toplam erkek 111 ($X=24.74$, $SS=1.78$) sporcu gönüllü olarak katılmıştır. Futbolculara çalışmada saha ve survey araştırması yapılmış, gözlem, yüz yüze görüşme ve anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmada verilerin analizinde IBM SPSS istatistik paket programı ve yüzde frekans dağılımları kullanılmıştır. Sonuç olarak; araştırma alanında elde edilen bulgular; araştırmanın sporcuların profesyonellik davranışı, öğrenim düzeyi, medeni durumu, profesyonellik süresi ve oynanan lige göre farklılaşmaktadır. Futbolcunun öğrenim düzeyi, oynadığı lig, profesyonel oynama süresi uzadıkça ve medeni hali evli olduğunda profesyonelliğin gereklerini daha iyi yerine getirdikleri görülmektedir. Araştırma futbolcuların profesyonellik anlayışlarını incelemekle birlikte Spor Sosyolojisi alanında yapılacak çalışmalara kaynak ve temel oluşturması bakımından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Futbol, Sosyoloji, Profesyonellik

Makale Geliş Tarihi: 28.08.2014/ Makale Kabul Tarihi: 20 10. 2014

*Manisa İsmet İnönü Kız Teknik ve Meslek Lisesi

**Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

***Hitit Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, e-posta:

hgumusdag06@hotmail.com

****Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

Sociological Aspects of Soccer and Professionalism

Citation/©: Afacan, Ersin; Bal, Hüseyin; Gümüşdağ, Hayrettin; Çobanoğlu, Gökhan, (2014). "Sociological Aspects of Soccer and Professionalism", Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 7, Issue 2, pp. 525-542.

Abstract: The aim of this research is to investigate the relation between understanding of professionalism, educational status, marital status, player's age, the different leagues, soccer-playing situations. 111 sportsmen ($X = 24.74$, $SD = 1.78$) at the age of 18-36 from professional football teams in the province of Manisa participated in this research voluntarily. Players in the study and survey research conducted field observations, interviews and surveys were made. In this study, IBM SPSS statistical software package for the data analysis and Yüzdeage Frekans distributions were used. As a result; the findings obtained in the research field; study the behavior of athlete's professionalism, education level, marital status, professionalism time and live action is differentiated according to the league. Player's education level, the league has played professionally longer playing time and marital status, the better they fulfill the requirements of professionalism can be seen. Although the study examined the professionalism of the players in the field of sport sociology and provided a basis for future studies in terms of resources is also important.

Keywords: Sports, Soccer, Sociology, Professionalism

I. GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan teknolojik patlama ve onu izleyen uzay çağı günümüz insanını her yönden etkilemiştir. Ulaşım ve kitle iletişim araçlarındaki gelişme toplumları birbirlerine yaklaştırmış, insanların ve toplumların birbiriyle olan ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimi artırmıştır. Bir yandan gelişen teknoloji, spor araç-gereç ve alanlarını daha yüksek performansla uygun hale getirirken, diğer yandan toplumların birbirlerine yaklaşması, artan boş zamanlar ve yükselen refah düzeyi, daha çok sayıda insanın sporla ilgilenmesini sağladı. Bu ilgi artışında elbette ki yükselen performanslar da çok önemli rol oynadı. Bundan 30-40 yıl önce insanlar en önemli spor olaylarını, ya radyodan kısa bir haber olarak, ya da ertesi günkü gazetelerde belki birkaç resimle birlikte şöyle-böyle izleyebiliyorlardı. Bugün ise durum çok değişiktir. Önemli bir futbol maçı veya her hangi bir yarışma için, binlerce insan şehirden şehre, ülkeden ülkeye dolaşmakta, milyonlarca seyirci, oturduğu yerden ve anında aynı yarışmayı takip edebilmektedir. Bütün bunların sonucu olarak spor, politik alanda propaganda, ekonomik alanda ise yeni bir tüketim aracı olarak

büyük önem kazandı. Yeni bir yatırım alanı oldu. Bu yeni yatırım ve tüketim alanının başarılı ve kazançlı olabilmesi için toplumların ilgisini sürekli olarak çekmesi gerekiyordu. Sosyologlara göre kültürel sistem her ülkede aynı değerleri içerir. Bu kültürel değerler toplumda kişilerin davranışını etkiler ve yönlendirir.

Ülkemizde insanların spora aktif ve pasif katılımına bir göz atacak olursak; ülkemizde kültürel değerler açısından sporun oldukça önemli bir yer tuttuğu görülür. Buna karşın, kişilerin spora yönelmelerini etkileyen, ancak ilk bakışta sporla hiç ilişkili gözükmeyen konuların bir türlü gündeme alınmadığı da ortadadır. Sporumuzu yönlendirenlerin üzerinde durmadıkları bu olgu, sporumuzu uzun süredir kısırtışmalardan uzaklaştıramadı. Bunun doğal sonucu olarak da, sporumuzun geleceği üzerine tasarımda bulunmak öte dursun, ilgililerin güncel sorunları bile kavraması güçleşti. Sporumuzun hangi düzeyde, olduğunun yetkililerce bile bilinmemesi, sorunların çözümünü geciktirmektedir. Yüzeysel incelemelerle, yetersiz bilgilerle sorunlara yaklaşmanın zamanı çoktan geçtiği halde, geçici heyecanlarla sporumuzun yönlendirilmesi çok ilginçtir.

Kültür, toplumun beğeni ve değerlendirme yeteneğini artırır. Kişilere kazandırdığı alışkanlıklarla, onların yaşam biçimini düzenler. Kültürle elde edilen alışkanlık ve beceriler kalıcıdır. Toplumda süreklilik gösteren bu alışkanlıklar, o toplumun gerçek yapısını yansıtır. Kültür düzeylerine göre toplumların yönlendirilmelerini etkiler. Spor da, toplum yapısından kaynaklanan alışkanlıklardan biridir topluma birçok aksiyonlar kazandırır. Köyde kentte, toplu yerlerde hatta ailede spor kültürünün geliştirilmesi için yayınlar çok etkileyicidir. Televizyon dışında etkin ve yaygın kurs, seminer vs. pek gerçekleştirilemediği için, yayın konusu kendiliğinden önem kazanmaktadır. Futbol, günümüz dünyasında büyük kitleleri etkileyen bir oyun sporudur. Bu etki, onun daha fazla incelenmesini gerektirmektedir. Futbol, 20.yüzyılın belki de en büyük toplumsal yeniliklerinden biri olarak ortaya çıktığında büyük yazarlar ve şairler ona karşı ilgisiz kalmadılar. Fransız yazar Henri de Montherland “Yalnız Adamın Duyguları” adlı şiirinde kaleciyi, İspanyol şair Rafer Alberti “Platko’ya Övgü” adlı şiirinde Barselona takımının ünlü oyuncusunu göklere çıkarmışlardı. Ancak entelektüellerin büyük çoğunluğu yıllarca futbolu küçümsediler; hatta onda şeytansı bir yan buldular. Bu aydınlara göre kitlelerin isyanı futbol yüzünden sıradanlaşıp silikleşiyor ve stadyumlara hapsolüyordu. Ama son yıllarda yazarlar, sosyal bilimciler ve düşünürler futbolu başka bir gözle ele almaya başladılar. Stadyumların konfor düzeyinin yükselmesi, gelişen tek-

nolojinin sağladığı üretim artışının hakça paylaşılması, çalışma saatlerinin kısılması gibi ek faktörler kitlelerin futbola daha çok ilgi duymasında yardımcı oldu. Ancak futbol seyircisinde patlamayı sağlayan en büyük etken, televizyondur. Özellikle sahalardan yapılan canlı yayınlar seyirci sayısının ona, yirmiyeye, yüze katlayıverdi. Artık daha iyi futbol oynamak için her şey hazır. Mükemmel sahalara, bol bol seyirci ve para ve para. Bunun sonucu olarak, sahaya çıkan herkes kazanmak istiyordu. Kazanmak, ne pahasına olursa olsun kazanmak (Kuyumcu, 2006).

Spor sosyolojisi üzerine pek çok tanım yapılmıştır. Bunlardan bir kaçısı şu şekildedir: Spor sosyolojisi, sporun çeşitli bağlarını, değişik yanlarını sistematik olarak araştıran; bundan ötürü de görgül yöntemleri kullanan deneysel bir bilim dalıdır (Voight, 1988). Spor sosyolojisi, sporu toplumsal bir kurum ve toplumsal bir sistem boyutuyla inceleyen özel bir toplum bilimidir (Öztürk, 1998). Spor sosyolojisi, sporu toplumsal bir olgu olarak inceleyen bir sosyolojik çalışma alanıdır. Sosyoloji biliminin bir uzmanlık dalı yani alt dalıdır. Sosyolojinin genel kavram ve kuramlarının spor bilimine uygulanmasıdır (Çobanoğlu, 1997).

Günther Lüschen ve Leopold Von Weis'a (1976) göre spor sosyolojisi sözcüğü ilk kez 1921 yılında Heinz Riese'nin bir çalışmasında kullanılmıştır. Spor yarışma sporu ile özdeş tutan Riese, sporu biçimsel bir sosyolojik yaklaşımla ele almakta ve işlevleri üzerinde durmaktadır. Spor sosyolojisinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkması ve gelişmesi 1950'lerden sonra olmuştur. Bunun temel nedeni olarak: 1- 1950'lerden sonra spor olgusu önem kazanmaya başlamış ve sporla ilgilenenlerin sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. 2- Sporun örgütlenmeye ve kurumlaşmaya başlaması ve önemli yatırımlar gerektiren bir alan haline gelmiş olması. 3- Teknolojik gelişmelere bağlı olarak görece de olsa boş zamanların sportif faaliyetlerle değerlendirilmeye çalışılması. 4- Millî veya milletlerarası düzeyde sportif faaliyetlerin ve spor kurumlarının yaygınlık kazanması. 5-Bilimsel ve sosyolojik araştırmalara duyulan ilginin artması. 6- Sporun bir araştırma alanı olarak ortaya çıkması ve bunun kimi sosyologlarca ilgiyle izlenmesi. 7- Spor araştırmalarının ve araştırmacılarının destek görmesi ve teşvik edilmesi (Çobanoğlu, 1997).

Tüm sosyoloji dallarının amacı; tanımlamak, anlamak, açıklamak, bilgileri uygulamak, bilgi (enformasyon), eleştiri, teori (kuram) oluşturma, kamuoyuna açıklama ve öngörüdür (Voight, 1988). Spor sosyolojisi de sporu tanımlamaya, anlamaya, açıklamaya, bilgi toplamaya, bilgileri uygulamaya, eleştiri yapmaya, kuram oluşturmaya ve bütün bunları kamuoyuna açıklamaya

çalışan bir sosyoloji dalıdır. Spor sosyolojisi, bilimsel bir araştırma konusu olarak sporla iş, hukuk, aile, serbest (boş) zaman, müzik, tıp, kültür, sanat, kent, bölge sosyolojisi ile karşılaştırmalı olarak ilgilenen özel ve uygulamalı sosyolojidir. Sosyolojinin başka alanları açısından spor sosyolojisinin varlık nedeni ve oluşumu bir eylem alanı olarak sporun sosyal önemi ve bunun sosyolojik bilgi ve kuram oluşturma açısından bilimsel verimliliğinden kaynaklanır (Voight, 1988). Spor sosyolojisi; sosyolojinin, spor biliminin ve diğer bilim alanlarının ekonominin, organizasyonların, partilerin, kulüplerin, spor pratiğinin, tıbbın, eğitim ve öğretim sisteminin var olma savaşıdan oluşan bir etki alanı içindedir (Voight, 1988). Dolayısıyla spor sosyolojisi, spora sadece bir yarışma ve fiziki üstünlük olarak değil önemli ve sürekli bir sosyal olgu olarak yaklaşarak sporun sosyal karakteristiklerini açıklamaya çalışır (Öztürk, 1998). Bu sebeple spor sosyolojisi, belli teorilerin ışığı altında diğer bilim dallarıyla işbirliği yaparak sporda sosyal yapılar ve sosyal davranışlar ile sporun sosyal etkilerini araştırır (Voight, 1988). Spor sosyolojisinde hareket noktası sporun bir başka ifadeyle sportif faaliyetlerin yani spor olayının bizzat kendisidir (Öztürk, 1998). Spor sosyolojisi, spor olayını sosyolojik açıdan ele alırken ilgi alanı açısından karşılıklı bir beklenti içindedir. Sosyolojinin ve sporun işlevleri (teori oluşturma, öngörü-varsayım/bilgi eleştiri, kıyaslama, beraberlik, sosyalizasyon, haz, esenlik, sosyo-duygusal, bütünlleştirici, siyasi, ekonomik, biyolojik, tıbbi işlevleri) spor sosyolojisinin amacını belirlemektedir (Voight, 1988). Spor sosyolojisinin amaçları; 1- Spor sosyolojisinin genel amacı, toplumsal bir olgu olarak sporu incelemek, araştırmalara dayalı bilimsel kuramlar geliştirmektir. 2- Bu genel amaç doğrultusunda; a- Spor olgusunu ve farklı sportif eylemleri inceleyerek spor kurumunun yapısal özelliklerini ortaya koymak, b- Spor olgusunu bir sistem olarak ele alıp bu sistemin işleyiş kurallarını ortaya koymak. 3- Toplumsal bir kurum olarak sporla diğer toplumsal kurumlar arasındaki ilişkileri incelemek; a- Toplumsal ve ekonomik yapıya bağlı olarak sporun oluşumu ve gelişimini incelemek ya da toplumsal kurumların sporun üzerindeki etkilerini araştırmak. b- Toplumsal bir kurum olan sporun öteki toplumsal kurumlar üzerindeki etkilerini saptamak ve incelemek. 4- Önemli bir kitle iletişim ve haberleşme aracı durumuna gelen sporun toplumsal işlevlerini, özellikle haberleşme, propaganda ve eğitim açısından incelemek. 5- Milletlerarası ilişkilerin gelişmesinde ve yönlendirilmesinde sporun işlevlerini, önem ve sınırını incelemektir (Armağan, 1981). Lüschen ve Weis (1976) ise spor sosyolojisinin hedef ve amaçlarını üç noktada toplamıştır: 1- Bir eylem sistemi olarak spor ancak biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel unsurlar analiz edildiği takdirde tamamıyla kavranabilir. 2- Spor örneğinde sosyolojik kuram ve yöntemler anlatılabilir. Spor ve içinde yer aldığı toplum

hakkındaki görüşler ancak bu biçimde üretilebilir. Böylelikle aynı zamanda sosyolojik kuram ve yöntemin kesinliği kontrol edilebilir. Sosyolojinin bazı alt dallarında spor yoluyla yeni görüşlerin ortaya çıkması mümkündür. 3- Spor sosyolojisi, sporun sosyal açıdan pratiğine katkıda bulunmalıdır. Bu amaç bir yandan sporun bizzat kendisi öte yandan toplumda ve sporla meşgul olan spor konusunda sosyo-politik kararlar alan kurumlar için geçerlidir.

Spor sosyolojisinin temel amaçlarından biri de toplumsal bir alt sistem olan sporu oluşturan temel öğeleri, bu öğelerin yapı ve niteliklerini, bu öğeler arasındaki ilişkileri incelemek ve sporun işleyiş yasalarını ortaya koymaktır (Çobanoğlu, 1997). Rigauer, spor sosyolojisinin işlevlerini üç noktada toplamıştır: 1- Toplumsal gelişmeler sporun sosyolojik olarak araştırılmasına duyulan ilgiyi harekete geçirir. 2- Spor sosyolojisi, teorik ve görgül oluşumunda genel sosyoloji kavramlarına ve buna uygun bir çerçeveye dayanır. 3- Spor sosyolojisine ilişkin konseptler kendinde amaç olarak kalmazlar, aksine pragmatik amaçlara, değerlendirme imkanlarına ve dayandığı temeller açısından spor sosyolojisine ilişkin bilginin pratik kullanımına yöneliktir (Voight, 1988).

Spor sosyolojisinin önemli işlevlerinden biri de toplumsal bir olgu olarak sporun yönlendirilmesi ve bu konuda alınacak politik kararlar ve yapılacak planlamalar konusunda yöneticilere ışık tutacak verileri ortaya koymaktır. Heinemann (1990), spor sosyolojisinin işlevlerini beşe ayırmıştır: 1- Deneyim Tamamlaması: “Sorunların nerede yattığı ve tipinin açığa kavuşturulması”; kararların temelinde belirli bir gerçeklik çalışmasının olup olmadığının kontrolü. 2- Spor sosyolojisi bizim spor fenomeni hakkındaki bilgilerimizin ve tasarımlarımızın göreceleştirilmesine yardımcı olur. Düşüncelerimizin mutlaklaştırılmasına ve nesneleştirilmesine aksi tesir yapar ve böylece de var olana seçenekler sunmaya ilişkin yeteneğimizi geliştirir. Spor sosyolojisi benmerkezciliğe karşı bir araç olarak anlaşılmalıdır. 3- Spor sosyolojisi araştırmaları bilimin yaptığı gibi toplumsal çatışmaların düzenlenmesine hizmet eder. 4- Spor sosyolojisi, spor organizasyonlarının sosyal kimliğinin gelişimine bir katkı olabilir. 5- Spor sosyolojisi, kendiliğinden anlaşılır olanı sorgular. Tabuları ve ön yargıları ortadan kaldırmayı dener. Sık sık bu konuda kendini gösteren ifade araçları olarak ideoloji ve meşruiyeti meydana çıkarır (Voight, 1988). Grieswelle (1974) spor sosyolojisinin görevini şöyle tanımlıyor: “Aktif olarak spor yapan ya da pasif olarak sporu yaşayan insanların bilinç durumlarını, ihtiyaçlarını, düşüncelerini, motivasyonlarını, normlarını, değerlerini tanımak, bağlamları ve kuralları saptamak ve gerektiğinde mevcut görüşler temelinde sporun pratiği için önerilerde bulunmak. Burada sosyolojik açıdan

toplumsal değerler sisteminin ve normların, insanların sporla ilişkili davranışlarına etkisini analiz etmek ve sporun toplum için önemini, insanlara olan etkisini araştırmak en önemli konudur” (Voight, 1988).

Modern futbolun ve profesyonelliğin tarihi geçmişi, yakın zamanımıza dayanmaktadır. İlk futbol kulübü, 1855 yılında İngiltere’de, Sheffield United adı ile kurulmuştur. 1879 yılında Glasgow’dan iş bulma vaadiyle getirilen futbolcularla profesyonelliğe ilk adım atıldı. Ülkemize, 19.yüzyılın sonlarında Müslüman olmayan azınlık mensuplarınca getirilen futbol, daha sonraları Türklerin ilgi duymasıyla artarken, gençler arasında en çok sevilen spor dalı oldu. Nihayet 24 Eylül 1951 yılında Türkiye Futbol Federasyonu Başkanı Ulvi Yenel’in öncülüğünde, futbolda profesyonelliğe geçiş yapıldı. Profesyonel sporcunun işi yani sporculuk yaşamı onun mesleğidir ve yaşamını spor faaliyetine göre düzenlemek zorundadır. Meslek olan bir uğraştan da para kazanılması söz konusudur. Normal bir insanın iş yani çalışma mesaisi ne ise profesyonel bir sporcunun da odur. Profesyonel sporcunun çalışma yerleri yani iş yerleri kulüpleridir. Yaptıkları antrenman işlerinin bir parçasıdır ve verim elde etmek içindir. Bu verim, spor sahalarındaki müsabakalarla anlam kazanır ve yine işleriyle ilgilidir (Kılıçgil, 1998). Profesyonel sporcudan beklenen sadece kendi branşında ustaca davranışlar göstermesi değil aynı zamanda yaşamının diğer boyutlarında da örnek davranışlar sergilemesi sporu duyarlı, dürüst ve sorumluluk duyarak kitlelere sunabilmesidir (Öztürk, 1998). Profesyonel, kontrolü elinde tutan kişidir. Saha içinde ve saha dışında uygun olmayan taşkınlıkları yapmaması gerekir. Konuşmalarının sadece kendisini değil, bazen bütün camiayı, bazen de bir ülkeyi bağlayacağını bilmelidir. Profesyonel futbolcular, Türkiye’de sorumluluk taşıyan bir grup olduğu imajını vermeli-dir. Bunu hem kendisi için, hem takımı için, hem de ülkesi için yapmalıdır (Denizli, 2000). Bir profesyonel sporcunun performans düşüklüğü, güç kaybı, antrenman eksiklikleri, istikrarsız form düşüklükleri nedeniyle fiziki olarak sporu bırakma yaşının gelmediği zamanlarda bile takımdaki yerini alamayıp önce yedek beklemeye daha sonra kulüp değiştirmeye ve hatta mücadele ettiği spor kulübününün bir altındaki kategori liginde yer alan başka bir kulübe transfer olmaya kadar gidebilen bir grafik çizerek profesyonel sporculuk yaşamının bittiği gözlenmektedir. İşte profesyonel spor, zirve yarışında en iyi başarıyı gösteren sporcuların yani profesyonel sporcuların yaptığı bir spordur. Dolayısıyla bu kategoride yer alan sporcular da profesyonel sporcudur (Kılıçgil, 1998). Bir oyuncu gol veya sayı kralı da olabilir, zaman zaman şahane maçlar da çıkarabilir ama asıl hedefi gerçek bir profesyonellik olmalıdır. Gerçek profesyonel, spordan para kazanan ve hayatını bu şekilde devam ettiren rakibine,

kasti faul yapmaz, hakem ne kadar hatalı karar verirse versin oyun ve saygı kuralları dışında tepkisini dile getirmez. Gerçek profesyonel, gazeteci sordu ve TV muhabiri mikrofonu uzattı diye sonradan pişman olacağı, kendisine ve takımına zarar verecek cümleler kullanmaz. Kendisini iyi hazırlar. Arkadaşları ile yardımlaşır, çıkar oynar, takımı kazanır veya kaybeder fark etmez; grafiğini bozamaz.

Unutulmamalıdır ki profesyonel futbolcunun yetenek ve performansının gelişmesiyle çevresinde kabul görmesi, bu sporcu için yaptığı spor branşı olan futbola daha da önem vererek çalışmasını sağlarken örnek imajı ile spora yeni başlayacaklara bir “yönelme” eğilimi de oluşturmaktadır (Kılıçgil, 1998). Dolayısıyla profesyonel bir futbolcu, kendi ayrıcalıklı durumunun farkına vardığında örnek bir sporcu ve ideal bir insan gibi yaşamaya mecburdur.

Çalışmanın amacı Manisa ilindeki profesyonel futbolcuların profesyonellik anlayışları ile futbolcuların öğrenim düzeyleri, medeni hali, profesyonellik yaşı ve farklı liglerde futbol oynama durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştırmaktır.

II. MATERYAL VE METOD

A. Çalışma Grubu

Bu çalışmaya Manisa İli'nin 5 profesyonel futbol takımından toplam 111 (Ortalama yaş=22.20, SS=1.78) futbolcu gönüllü olarak katılmıştır. Çalışma grubunu ikinci lig deki takımlardan 44, Üçüncü liglerden ise 67 futbolcu oluşturmuştur.

B. Yöntem

Bu araştırmada saha ve survey (tarama) yöntemi kullanılarak oyunculara gözlem, yüzyüze görüşme (Nitel Araştırma), anket uygulamaları yapılmıştır. Böylelikle futbolcuların sosyal yapıdaki konumlarını gösteren öğrenim düzeyleri, medeni halleri ile sporculuk yaşları ve oynadıkları ligin profesyonellik anlayışlarına etkisi açıklanmıştır. Veriler, futbolculara uygulanan anketler ve nitel araştırma yöntemleriyle toplanmıştır.

C. Verilerin Analizi

Araştırmadaki veri toplama araçları ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde IBM SPSS paket programı kullanılmıştır. Profesyonel futbolcuların profesyonellik anlayışları ile futbolcuların öğrenim düzeyleri, medeni hali, profesyonellik yaşı ve farklı liglerde futbol oynama durumları arasında

ilişkinini ve nasıl bir dağılım gösterdiğini ortaya koymak amacıyla, frekans, yüzde, hesaplamaları yapılmış, elde edilen veriler tablolar halinde yansıtılmış ve yorumlanmıştır.

III. BULGULAR

Bu bölümde futbolcuların, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Kulüpler ve Oyuncu Sayıları

Takımlar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
YSS	24	21,6	21,6	21,6
YTS	20	18,0	18,0	39,6
ABS	22	19,8	19,8	59,5
SLS	24	21,6	21,6	81,1
VMS	21	18,9	18,9	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Araştırma alanı Manisa ilinde beş profesyonel futbol takımı bulunmaktadır. Bölgesel açıdan Türk futbolunda Marmara Bölgesinden sonra ikinci sırada yer alan Ege Bölgesinin İzmir'den sonra gelen ili olan Manisa'da 2000-2001 Futbol Sezonunda 2.Lig'de Yeni Salihlispor (YSS) ile Yeni Turgutluspor (YTS) yer alırken 3.Lig'de Akhisar Belediyespor (ABS), Soma Linyitspor (SLS) ve Vestel Manisaspor (VMS) mücadele etmektedir. Araştırma alanında toplam 111 futbolcu yer alırken bunun 44'ü (% 39.6) 2.Lig'de ve 67'si (% 60.4) 3.Lig'de bulunmaktadır.

Tablo 2. Futbolcunun Oynadığı Mevkii

Mevkiler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kaleci	11	9,9	9,9	9,9
Defans	29	26,1	26,1	36,0
Orta Saha	47	42,3	42,3	78,4
Forvet	24	21,6	21,6	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Araştırma alanına giren futbolcuların yarıya yakını (%42.3) orta saha oyuncusudur. Bunun sebebi takımların oyun sistemleridir. Takımlar, genellikle 3-5-2 sistemi ile oynarken 3-4-3, 4-4-2 ve yeni yeni 4-1-3-2 sistemleri tercih edilmektedir. Dolayısıyla orta saha oyuncularını sırasıyla defans (% 26.1), forvet (% 21.6) ve kaleciler (% 9.9) takip etmektedir.

Tablo 3. Futbolcunun Profesyonellik Deneyimi (Yaşı)

Profesyonellik Yılı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1	6	5,4	5,4	5,4
2	25	22,5	22,5	27,9
3	5	4,5	4,5	32,4
4	12	10,8	10,8	43,2
5	13	11,7	11,7	55,0
6	7	6,3	6,3	61,3
7	7	6,3	6,3	67,6
8	9	8,1	8,1	75,7
9	7	6,3	6,3	82,0
10	5	4,5	4,5	86,5
11	3	2,7	2,7	89,2
12 +	12	10,8	10,8	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Deneklerden % 22.5'si profesyonel olarak ikinci sezonlarını yaşamaktadır. Yani mesleklerinin daha başlangıç safhasında olan futbolcuların, ilk sırada yer almaları, 2. ve 3. Lig'de genç futbolculara yani alt yapıya önem verildiğini gösteriyor. Onları 5. sezon (% 11.7) ve aynı oranlara sahip olan 4. ile 12 ve yukarısı (% 10.8) takip ediyor.

Tablo 4. Futbolcunun Hane Nüfusu

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Takımlar	2	9	8,1	13,6	13,6
	3	25	22,5	37,9	51,5
	4	21	18,9	31,8	83,3
	5	6	5,4	9,1	92,4
	6 +	5	4,5	7,6	100,0
	Toplam	66	59,5	100,0	
	Sistem	45	40,5		
Toplam		111	100,0		

Futbolcuların ortalama hane nüfusu 3 ile 4'tür. Dolayısıyla kulüplerin bulunduğu Manisa ili Türkiye bazında sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan gelişmiş şehirlerden olduğu için ortalama hane nüfusunun toplam 3-4 olması normaldir.

Tablo 5. Futbolcunun Yaşı

Futbolcu Yaşı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
18-20	16	14,4	14,4	14,4
21-23	38	34,2	34,2	48,6
24-26	26	23,4	23,4	72,1
27-29	17	15,3	15,3	87,4
30-32	9	8,1	8,1	95,5
33-35	4	3,6	3,6	99,1
36 +	1	,9	,9	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Futbolcular, oldukça genç bir yaş ortalamasına sahiptir. Futbolcuların yarıya yakını 18-23 yaş arasındadır (% 48.6). 30 ve yukarı yaşta olan futbolcu sayısının da 14 (% 12.6) olması gösteriyor ki bu kulüpler alt yapıya ve gençlere önem veriyor. Böylelikle hem yüksek bonservis ücretlerinden kurtuluyorlar hem de yetiştirdikleri futbolcuları kendilerinden daha iyi konumda bulunan kulüplere satarak iyi bir maddi gelir elde ediyorlar.

Tablo 6. Futbolcunun Öğrenim Düzeyi

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
İlkokul	3	2,7	2,7	2,7
Ortaokul	6	5,4	5,4	8,1
Lise	65	58,6	58,6	66,7
MYO-Fakülte	37	33,3	33,3	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Futbolcuların çoğunluğu lise mezunudur (%58.6). Futbol ile okul yaşamının birlikte götürülmesinin zor olmasına rağmen Meslek Yüksek Okulu ve

Fakültede okuyan veya mezun olan futbolcuların sayısı da küçümsenmeyecek kadar vardır (% 33.3). Fakülte cevabını verenlerin hemen hemen hepsi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu'nda öğrenci veya mezunudur.

Tablo 7. Futbolcunun Medeni Durumu

Medeni Hali	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Evli	26	23,4	23,4	23,4
Bekar	84	75,7	75,7	99,1
Boşanmış	1	,9	,9	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Futbolcuların % 75.7'si bekarıdır. Futbolcuların yaş ortalamasının genç olması onların evliliğe şimdilik sıcak bakmadıklarını göstermektedir.

Tablo 8. Futbolcunun Oturduğu Mesken

Mesken	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kiracı	17	15,3	15,3	15,3
Ev Sahibi	48	43,2	43,2	58,6
Lojman	46	41,4	41,4	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Futbolcuların yarıya yakını lojmanlarda kalırken (% 41.4), yarından fazlası evde ikamet etmektedir. Deneklerin % 43.2'i ev sahibi iken % 15.3'ü kiracıdır.

Tablo 9. Profesyonel Futbolcu Olmaya Yönelten En Önemli Sebep

Profesyonellik Sebebi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Ailem	11	9,9	9,9	9,9
Okul	1	,9	,9	10,8
Arkadaş	3	2,7	2,7	13,5
Basın-tv	1	,9	,9	14,4
Yerleşim Yeri	1	,9	,9	15,3
Gelir	16	14,4	14,4	29,7
Sevgi	78	70,3	70,3	100,0
Toplam	111	100,0	100,0	

Denekleri profesyonel futbolcu olmaya yönelten en önemli faktör onların futbolu sevmeleridir (% 70.3). Futbolun çocuklar için en popüler ve en zevkli oyun olduğunu göz önüne aldığımızda bu cevabın gayet doğru olduğunu anlarız. Sevgiyi takip eden diğer faktör ise bu mesleğin gelirinin iyi olmasıdır (% 14.4). Futbolcular, 2. ve 3.Lig’de senede 5 ile 25 milyar arasında değişen bir ücret almaktadır. Bir öğretmenin -senede- aşağı yukarı 4 milyar, bir doktorun 6 milyar, asgari ücretle çalışan bir işçinin 1.5 milyar kazandığını düşündüğümüzde bu paralar cazip olmaktadır. 1.Lig’de ise ücretler artmaktadır.

IV. TARTIŞMA VE SONUÇ

Manisa ilindeki beş spor kulübünde yer alan profesyonel futbolcuların profesyonellik anlayışlarını konu alan deneysel araştırmada toplanılan verilerden elde edilen sonuçlar, araştırmanın temel varsayımını ve buna bağlı olarak alt varsayımlarını desteklemektedir.

Araştırmanın temel varsayımı “Manisa ilindeki spor kulüplerinde profesyonel olarak futbol oynayan sporcuların profesyonellik davranışı; öğrenim düzeyi, medeni durum, profesyonellik yaşı ve oynanılan lige göre farklılaşmaktadır. Bu varsayıma bağlı olan araştırmanın birinci alt varsayımı; “futbolcuların öğrenim düzeyleri arttıkça profesyonelliğin gereklerini yerine getirme oranları da artmaktadır”. Dolayısıyla araştırmada elde edilen veriler bunu doğrulamaktadır. Futbolcunun öğrenim düzeyi arttıkça yeterli para verilmesine rağmen herhangi bir transfer teklifini başka faktörleri de göz önüne aldığı için reddetmesi (öğrenim düzeyi M.Y.O.-Fakülte olanların % 56.8 yeterli para verilse de transfer teklifini geri çevirmektedir), sakat olmasına rağmen önemli bir maçta

ilaç veya iğneyle oynamaması (ilaç veya iğneyle oynamam cevabını en çok M.Y.O.-Fakülte mezunları % 43.2 ile veriyor) ve maçın başlaması için en az 9 futbolcu olması kuralını bilme (9 futbolcu olmalı kuralını en çok M.Y.O.-Fakülte mezunları doğru cevapladı. % 18.9) gibi profesyonel bir futbolcuya yakışır hareketlere daha çok girdiği görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt varsayımı; “evli futbolcuların bekarlara göre profesyonelliğin gereklerini daha çok yerine getirmektedir.” Araştırmadan elde edilen sonuçlar, genel olarak bu varsayımı doğruluyor. Mesela evli futbolcuların yarısı, transfer hedefini, doğru olarak, sezon sonuna doğru belirliyor (evliler % 50, bekarlar % 45.2). Yine evliler, bekarlardan daha az seyirciye tepki gösteriyor (evlilerin % 65.4’ü hiçbir zaman tepki vermez iken bekarların oranı % 64.3). Kural bilgisi olarak da evli futbolcular daha fazla profesyonel (evlilerin % 69.2’si topun oyun dışı olması için tamamının dışarı çıkması gerektiğini söylerken bekarların % 60.7’si bu cevabı veriyor). Ayrıca yaptığım gözlemlerde evli futbolcuların bekarlara göre antrenmanlarda ve müsabakalarda daha dikkatli ve istekli olduklarına, yöneticiler, çalıştırıcılar ve taraftarlarla daha iyi diyalog kurduklarına şahit oldum.

Araştırmanın üçüncü alt varsayımı; “futbolcunun profesyonellik deneyimi arttıkça profesyonelliğin gereklerini daha çok yerine getirmektedir.” Araştırmanın verileri bunu desteklemektedir. Bir futbolcu, profesyonellik yaşamı ilerledikçe daha olgun ve tecrübeli hale gelmektedir. Mesela, futbolcunun profesyonellik sezonu ilerledikçe hazırlık maçlarında kaytarma oranı azalıyor. (profesyonellikte 11.sezonunu yaşayanların tamamı hazırlık maçlarında hiç kaytarmıyor, 7. ve daha yukarısında olanların da hazırlık maçlarında kaytarmama oranı % 50’nin yukarısında) ve antrenmanlardan kaytarmamada da 11 ile 12 ve daha yukarısında olanlar ilk sırada (11 ile 12 ve daha yukarısı % 66.7). Yine profesyonellikte 11. sezonunu yaşayanlar hiçbir zaman sigara içmiyor. Kurallarda profesyonellikte tecrübeli olanlar daha bilgili. Mesela, profesyonellik sezonunda 12 ve yukarısında olanlar, diğerlerinden daha fazla olarak, profesyonel futbol yönetmeliğinin tamamını okumuş (12 ve daha yukarısı % 16.7 iken 6. ve 7. sezondakilerin % 14’ü yönetmeliğin tamamını okumuş).

Araştırmanın dördüncü alt varsayımı; “2.Lig’de oynayan futbolcular, 3.Lig’de oynayanlara göre profesyonelliğin gereklerini daha çok yerine getirmektedir.” Ülkemizde gerek oynanan futbol gerekse de diğer faktörler (tesis, çalıştırıcı, ücret, taraftar v.s.) açısından 1., 2. ve 3.Lig arasında ciddi farklar var. Araştırmanın sonuçlarını incelersek geçiş döneminde futbol oynama (YSS’li futbolcuların % 8.3’ü ve YTS’li futbolcuların % 10’u geçiş döneminde hiçbir zaman

futbol oynamıyor), antrenmanlardan sonra özel çalışma yapma (YSS ve YTS'li hiçbir futbolcu hiçbir zaman özel çalışma yapmam demiyor), menajeri olma (YSS'li futbolcuların % 20.8 ve YTS'li futbolcuların % 25'inin menajeri var iken 3.Lig'de sadece VMS'li futbolcuların menajeri var. Oranı % 14.3) 2.Lig'deki futbolcuların 3.Lig'dekilere göre biraz daha iyi olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak; araştırma alanında elde edilen bulgular, araştırmanın “Manisa ilindeki spor kulüplerinde profesyonel olarak futbol oynayan sporcuların profesyonellik davranışı; öğrenim düzeyi, medeni durum, profesyonellik sezonu ve oynanılan lige göre farklılaşmaktadır” biçimindeki temel varsayımını desteklemektedir. Dolayısıyla bu varsayıma bağlı olarak, bir futbolcunun öğrenim düzeyi, oynadığı lig, profesyonellik sezonu yükseldiğinde ve medeni hali değişip evli olduğunda profesyonelliğin gereklerini daha iyi yerine getirdikleri görülmektedir. Futbolcular hakkında, profesyonel futbolcu olmanın sorumluluğu ve etkisi ile daha sağlıklı, daha bilimsel ve sistematik bir bilgi birikimine sahip kişilerdir diyebiliriz. Futbolcular, Profesyonel Futbolcular Derneğine üye olmalıdır, Her futbolcunun bir menajeri olmalıdır, Futbolcular, ihtiyaç duyduklarında tereddüt etmeden, bir spor psikologuna gitmelidir, Futbolcular, geçiş döneminde kesinlikle futbola uzak kalmalı ve tatillerini hiç gitmedikleri yerlerde, yeni tanıdıkları insanlarla, iyi bir şekilde ve aktif dinlenme yaparak geçirmelidir, Futbolcular, antrenman maçlarında tekmelik takmalıdır, Hiçbir futbolcu, sakat olmasına rağmen sağlığını ve futbolculuk yaşamını riske atarak önemi ne olursa olsun bir maçta ilaç veya iğneyle oynamamalıdır, Kulüpler, futbolcuların kural bilgilerini arttırmak için sezon başında ve sezon ortasında, hakem hocalarına seminer verdirmelidir, Kulüpler, bünyelerinde bir spor psikologu veya bir psiko-sosyal danışman bulundurmalıdır, Kulüpler, futbolcularına karşı yapmaları gereken görevlerden biri olan maddi ödemeleri aksatmamalıdır, Futbolcular, olabildiğince beslenmelerine ve uykularına dikkat edip sigara ve alkolden uzak durmalıdır.

- Araştırmadan elde edilen verilere bağlı olarak futbolculara öneriler;
- Futbolcular, Profesyonel Futbolcular Derneğine üye olmalıdır.
- Her futbolcunun bir menajeri olmalıdır.
- Futbolcular, ihtiyaç duyduklarında tereddüt etmeden, bir spor psikologuna gitmelidir.
- Futbolcular, geçiş döneminde kesinlikle futbola uzak kalmalı ve tatillerini hiç gitmedikleri yerlerde, yeni tanıdıkları insanlarla, iyi bir

şekilde ve aktif dinlenme yaparak geçirmelidir.

- Futbolcular, antrenman maçlarında tekmelik takmalıdır.
- Hiçbir futbolcu, sakat olmasına rağmen sağlığını ve futbolculuk yaşamını riske atarak önemi ne olursa olsun bir maçta ilaç veya iğneyle oynamamalıdır.
- Kulüpler, futbolcuların kural bilgilerini arttırmak için sezon başında ve sezon ortasında, hakem hocalarına seminer verdirmelidir.
- Kulüpler, bünyelerinde bir spor psikologu veya bir psiko-sosyal danışman bulundurmalıdır.
- Kulüpler, futbolcularına karşı yapmaları gereken görevlerden biri olan maddi ödemeleri aksatmamalıdır.

Futbolcular, olabildiğince beslenmelerine ve uykularına dikkat edip sigara ve alkolden uzak durmalıdır.

KAYNAKÇA

- BARBER, B. (1996). “Meslekler Sosyolojisinde Bazı Sorunlar”, Meslekler Sosyolojisi, Zafer Cirhinlioğlu, Gündoğan Yayınları, Ankara
- BAŞER, E. (1984). Uygulamalı Spor Psikolojisi, İzmir
- BİÇER, T. (1997). Doruk Performans, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- BLUMER, H. (1993). “Sembolik Etkileşimci Perspektif: İnsan ve Anlam”, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Margaret M.Poloma, Çev.:Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara
- BOSTANCI, M. N. (1999). “Futbolun Anlattığı”, Düşünen Siyaset Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Ankara
- ÇINARGÜL, M. (1983). Ek Meslekle İlgilenen Profesyonel Futbolcular ve Meslek-Spor İlişkisi, Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, Ege Üniversitesi, Manisa.
- DENİZLİ, M. (2000). “Profesyonel Bir Futbolcunun Yaşantısı Nasıl Olmalıdır?”, (Erişim: <http://www.mustafadenizli.net>), (erişim tarihi, 2000)
- GRIESWELLE, D. (1978). Sportsoziologie (Urban-Taschenbucher ; Bd. 267), Kohlhammer; 1. Aufl edition
- HEINEMANN, K. (1990). Einführung in die Soziologie des Sports. Hofmann GmbH & Company KG
- HİÇYILMAZ, E. (1995). Türkiye’de Futbol, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul
- HUGHES, E. C. (1996). “Meslekler”, Meslekler Sosyolojisi, Zafer Cirhinlioğlu, Gündoğan Yayınları, Ankara

- İKİZLER, C., KARAGÖZOĞLU, C. (1997). Sporda Başarının Psikolojisi, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul
- KILCIGİL, E. (1998). Sosyal Çevre-Spor İlişkileri, Bağırhan Yayımevi, Ankara
- KILIÇBAY, M. A. (1999). "Futbol Sadece Futboldur", Düşünen Siyaset Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Esin Sanat ve Felsefe Yayıncılık, Ankara
- KONTER, E. (1996). Spor Psikolojisi ve Futbol, Saray Tıp Kitabevleri, İzmir
- KUYUMCU, Z. (2006). "Futbolun sosyolojik etkileri", [erişim adresi: <http://zekeryakuyumcu.blogcu.com/futbolun-sosyolojik-etkileri/249873>], (erişim tarihi: 2006).
- LÜSCHEN, G., WEIS, K. (1976). Die Soziologie des Sports, Darmstadt und Neuwied Yayınları, Ankara-1993
- MUTLU, D. (1983). İzmir'deki Profesyonel Futbolcuların Tahsil ve Başarı Durumları, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Manisa
- OPPENHEIMER, M. (1996). "Profesyonelin Proleterleşmesi", Meslekler Sosyolojisi, Zafer Cirhinlioğlu, Gündoğan Yayınları, Ankara
- ÖZKUL, M. (1997). Çalışma Sosyolojisi, Isparta
- ÖZTÜRK, F. (1998). Toplumsal Boyutlarıyla Spor, Bağırhan Yayımevi, Ankara
- RIGAUER, B. (1982). Sports and Work. Journal of the Philosophy of Sport Volume 9, Issue 1
- SÜREK, A. (1999). "Profesyonellik", Hürriyet Gazetesi, İnsan Kaynakları Eki, 25-Nisan-1999
- SWINGWOOD, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Çev.:Osman Akınhay, Ankara
- URARTU, Ü. (1994). Futbol, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- VOİGT, D. (1998). Spor Sosyolojisi, Çev. Ayşe Atalay, Alkım Yayınları, İstanbul
- YÜCETÜRK, A.Y. (1995). Antrenman Kavramı-Prensipleri-Planı, Motif Basım Ltd.Şti., İstanbul